

L o k a l h i s t o r i e m i d t i N o r d s j æ l l a n d

Dette nummer handler om Wilhelm Stark (1913-1979), hidkaldt fra Schweiz som ostemester ved Statens Forsøgsmejeri ved Hillerød, og om hans hustru. De købte i 1946 Skovmosegård i Freersvang, Tjæreby Sogn og boede der altid.

Elsbeth og Wilhelm Stark

Dette er Lokalhistorisk Nyt nr. 3, sept. 2012, 9. årgang fra

Lokalarkivet for

Alsønderup-Tjæreby Sogne

i Hillerød Kommune

-et arkiv for almindelige menneskers historie og egnshistorie-

Stor tak fra arkivet for sponsorstøtte

Entreprenørfirmaet Brødrene Jørgensen I/S, Klostergården, Frederiksværksgade 168, 3400 Hillerød. Tlf. 4821 0428. Fax 4821 0458. Mobil 4826 2804 (Henrik Jørgensen). Mobil 2146 2805 (Steen Jørgensen).

Nordtag A/S v/direktør Jørgen Simonsen, Mestervangen 7, 3220 Græsted. Tlf. 48 36 36 36, fax 48 36 36 30, w www.nordtag.dk

Thorkild Jørgensen VVS Aps., Aut. VVS-installatør, Ryagergårdsvej 3, Annisse, 3200 Helsingør. Tlf. 48 79 13 60, mobil 20 11 85 57.

G. D. A. , tømrer-og snedkermester Gert Dyrlov Andersen, Torsholms Allé 8, Tulstrup, 3400 Hillerød. Tlf. kontor 4828 5550, mobil 2028 9950, fax 4828 6746

J. Jensen A/S, Højlundvej 8, 3540 Lynge. Tlf. 4825 3535. w www.j-jensen.com Nedrivning, Bygge & Anlæg. Jord & Kloak. Affaldssortering. Asbest- & PCDsanering, Salg af brugte byggematerialer.

Tømrer Lodberg Aps., Syrenvej 1, Tulstrup, 3400 Hillerød. Tlf. 48 28 34. Bil. 21 28 68 29., Fax. 48 28 65 36.

Kontorland A/S - Alt Til Kontoret. Industrivænget 15, 3400 Hillerød. Tlf. 48 25 36 66.- <http://www.kontorland.dk>

DanBolig, Søderberg/Nielsen Aps. Frederiksværksgade 7, 3400 Hillerød. Tlf. 48 24 21 11, Fax 48 24 21 11. E-mail: Hilleroed@danbolig.dk

Joan & Ole Starks Gårdbutik. Harløsevej 164, Harløse, 3400 Hillerød. Tlf. 4824 6361.

Hallum Electric, Aut. El-installatør, Tulstrup Have 9, Tulstrup, 3400 Hillerød, Tlf, 4828 7813. Mobil 22 90 78 13, w www.hallumelectric.dk E-mail: fh@hallumelectric.dk

Harløse V V S, Aut. Gas-, vand- og sanitetsmester, Harløsevej 172, 3400 Hillerød. Tlf. 28 25 04 49 www.harloesevvs.dk E-mail: vvs@harloesevvs.dk

Tulstrup Kompost, Nejedevvej 20, Tulstrup, 3400 Hillerød. Tlf. 48 28 60 81.

HHM Ejendomme A/S. Ejendomsudvikling og rådgivning. Krakasvej 7 C, 3400 Hillerød, Tlf. 48 26 48 00. www.hhmejendomme.dk.

Blikkeslager Claus Larsen, Aut. Gas-, sanitets- og vandinstallatør, Brunebjerg 26, Tulstrup, 3400 Hillerød. Tlf. 48 28 65 00. Mobil 40 40 82 90.

Ullerød Superbrugs. Midt i Lokalarhivets medlemskreds, Start dagens indkøb tidligt – vi åbner alle hverdage og lørdage kl. 7.00. Frederiksværksgade 119, Ullerød, 3400 Hillerød. Tlf. 4826 0289.

Dines Jørgensen og Ca. A/S, Rådgivende Ingniorer F.R.I. Kirsebæralle 9-11,, Ullerød, 3400 Hillerød. Tlf. 48 26 06 66. E-mail: dj@dj-co.dk - w www.dj-co.dk

Hanne & Gert Weidekamp, "Kulsviergården", Pibe Møllevej 7, Alsønderup, 3400 Hillerød. Tlf. 28 88 79 80. E-mail < Weidekamp@os.dk >

P.M. Belægning, Brolægnings-, flise- og anlægsarbejder v/ Palle Madsen, Ravnsbjergsbjergvej 16, Nejedev, 3400 Hillerød. Tlf. 48 28 69 44, biltlf. 23 25 05 06, fax 48 28 69 53,

Støtteforeningen for Alsønderup Sogn

Wilhelm og Elsbeth Stark

Wilhelm Stark blev født i 1913 i kanton Thurgau i den tysktalende del af Schweiz i en by ved navn Amriswille. Han kom til Danmark 1. maj i 1938 og boede her til sin død i 1979, 66 år gammel. Han havde altså på det tidspunkt haft bopæl i Danmark i over 40 år.

Wilhelm Stark var uddannet i schweizisk mejeribrug og afsluttede sin uddannelse som mejerist sidst i 1933 som 20-årig med speciale i emmentalerost. Efter en tid med praktisk arbejde kom han på udvidet mejeriskole, som forudsatte, at man var 23 år. Der var han fra april 1935 til april 1936.

Willy Stark
geb. 1913, gebürtig von Bischofszell
né originaire de

hat die vorgeschriebene Lehrzeit absolviert und im Herbst 1933 die Lehrlingsprüfung als Emmentalerkäser bestanden.
a passé l'examen de fabricant de fromage d'Emmental en automne 1933 après l'apprentissage réglementaire.

Durch diesen — Par le présent

Lehrbrief — Bulletin d'apprentissage

empfehlen wir den Inhaber aufs beste und begleiten ihn mit den Glückwünschen für seine zukünftige Laufbahn.
nous le recommandons à qui de droit en lui souhaitant plein succès.

BERN, den 15. Dezember 1933
BERNE, le

Der Präsident des Schweizerischen milchwirtschaftlichen Vereins :
Le président de la Société Suisse d'Industrie Laitière :

Der Präsident der Kommission für das milchwirtschaftliche Bildungswesen :
Le président de la Commission d'instruction professionnelle pour l'Industrie laitière :

Der Lehrmeister: — Le patron :

Svendebrevet på både tysk og fransk.

Det er sikkert velkendt, at den schweiziske stat består af såkaldte kantoner, som hver med et betydeligt selvstyre nærmest er delstater, samt at befolk-

ningen geografisk fordeler sig med fire forskellige sprog som modersmål: tysk, fransk, italiensk og rhäto-romansk. Den tysktalende befolkningsdel siges at udgøre ca. to trediedele af Schweiz, Her tales en tysk dialekt, som kaldes schwitzerdych, som man med sit danske skoletysk intet forstår af, men skriftsproget er højtysk som i Tyskland og Østrig.

Wilhelm Stark havde specialiseret sig i ostefremstilling af den schweiziske Emmentaler ost, som har navn efter sit oprindelsessted, dalen ved floden Emme tæt ved grænsen til Frankrig. Den Schweiziske mælkeøkonomiske forening stod for uddannelsen med svendebrev og afgangsbetegnelse, samt for "arbejdsbogen", hvori alle ansættelser blev anført, også senere i Danmark.

Arbeits- und Zeugnisausweis.
Certificat de travail et de capacité.

Eintritt Entrée	den le	1. Mai	19 38	
Austritt Sortie	den le	15. Dezember	19 38	
Betragen Conduite	Sehr gut			
Fleiß Assiduité	Sehr gut			
Reinlichkeit Propreté	Sehr gut			
Berufskennntnis: * Connaissances professionnelles: *				
a) Fettkäserei	} als Käser comme fromager	}	Sehr gut	
a) Fabrication du fromage gras				als Hüttenknecht comme domest. de fromag.
				als Salzer comme saleur
b) Magerkäserei	} als Käser comme fromager	}		
b) Fabrication du fromage maigre				als Butterer comme beurrier
				als Zentrifugist und Heizer c. centrifugeur et chauffeur
				als Schweinefütterer comme porcher
Ebbeerup		den	15. Dezember 38	
Die Aechtheit der Unterschrift bezeugt: Pour signature conforme:		Der Meister: - Le patron:		
SØNDERBYS FABRIKER EBBERUP		Ebbeerup Meister Käser		
* Le patron qui délivre le certificat est prié de désigner la qualification de son employé (très bien, bien, suffisant ou insuffisant) pour chacune des branches auxquelles il a été occupé et de biffer celles où il n'a pas travaillé.				

I Ebberup på Fyn i Danmark fra 1.5. til 15.12. 1938

Starks specialviden om ostefremstilling førte ham som 24-årig i 1937 til Ungarn, hvor han skulle undervise i, hvordan man fremstiller emmentalerost. Han boede i Buda, den ene del af hovedstaden Budapest

Den 1. maj 1938 kom han til Danmark. Efter hans "Arbeitsbuch" (se side 4) var han i Ebberup på et mejeri, som hed Sønderbys Fabrikker. Herfra nævnes han at være rejst 15. dec. 1938, og i bogen skriver man fra Forsøgsmejeriet i Hillerød, at han fra den 16. december 1938 er ansat dér. Bogen er fortrykt på tysk og fransk med rubrikker til udfyldelse. I Schweiz har arbejdsgiverne skrevet den bedste bedømmelse "sehr gut" i stort set alle rubrikker, og på de danske mejerier fortsætter man så med at skrive "sehr gut."

Ungdomsfoto af Elsbeth Stark.

Selv om Wilhelm Stark tilsyneladende fortsat var ansat på Forsøgsmejeriet, må han have været tilbage i Schweiz i april 1939, for den 27. april blev han dér gift med Elsbeth Gossweiler. Hun var født i 1918 et sted ved navn Hummelberg ved Bischofszell og opvokset i en landbrugsbedrift, men var blevet uddannet som telegrafist. Hun var ud af en søskendeflok på ni, så hendes børn fik mange mostre og morbrødre i Schweiz.

Hun rejste så med ham til Danmark til hans virke på Statens Forsøgmejeri. Der blev sørget for en bolig til dem ved mejeriet. Tanken var, at det skulle være en ren midlertidig udstationering for dem, indtil de igen vendte hjem til Schweiz.

Allerede i september 1939 brød imidlertid Den anden Verdenskrig ud, og rejsemulighederne svandt ind. I Schweiz følte man sig tidligt truet af Nazi-Tysklands aggressive adfærd og indkaldte det militære mandskab. Der er en særlig hærordning i Schweiz: det militære mandskab sendes hjem med uniform, håndvåben og ammunition, hvorefter alle står til rådighed i mange år, vist til de fylder 45 år. Næsten med dags varsel skal de kunne møde. Sammen med de geografiske forhold gjorde dette system det vanskeligt at indtage

landet. Det forlyder, at på den tid kunne man i Schweiz opstille en hær på omkring 750.000 soldater.

Under krigstruslen blev Wilhelm Stark som schweizisk statsborger genindkaldt som soldat og måtte møde i Schweiz. Han måtte altså rejse fra Danmark gennem Tyskland. Elsbeth rejste så vistnok med ham til Schweiz.

Stark havde, før han kom til Danmark, gennemgået en uddannelse i Schweiz som underofficer, og han var i sin adfærd altid noget præget af dette som et menneske, der ret kompromisløst fordrer orden omkring sig, og af de mennesker, som omgav ham, forlangte han lydighed og respekt.

Wilhelm Stark til højre som underofficer i Schweiz længe før han kom til Danmark.

Schweiz havde mobiliseret hæren og opstillet den langs grænsen. Hitler havde i 1938 indlemmet Østrig som en del af Tyskland, så grænsen mellem Schweiz og det daværende tyske rige var lang, og mod syd lå Hitlers dengang allierede, Mussolinis Italien.

Som følge af sin uddannelse i levnedsmiddelbranchen og som underofficer kom Wilhelm Stark til at gøre tjeneste som leder af et feltkøkken til forplejning af det indkaldte mandskab.

Da Wilhelms tjeneste var forbi i februar 1940, kom de med nogen vanskelighed gennem det krigsførende Tyskland tilbage til Danmark. Det hjalp måske, at de også havde tysk som modersmål i deres del af Schweiz. Så vidt vides, kom de i marts 1940 tilbage til Danmark, som den 9. april blev besat af Nazityskeland. Deres første barn, Wilhelm junior, blev født her den 2. juni 1940.

Krigstilstanden i Europa og Danmark medførte, at Wilhelm og Elsbeths

fælles hjemflytning til Schweiz blev udskudt, og efterhånden groede de fast i Danmark. Stark blev en betroet medarbejder på Forsøgsmejeriet, og de fik børn, som voksede op her. De købte tidligt et mindre nu nedrevet hus tæt ved Forsøgsmejeriet, beliggende i Salpetermosen. Det lå i Frederiksborg Slotssogn, så Wilhelm junior, født i 1940, blev døbt i Slotskirken på Frederiksborg Slot, og det blev datteren Lisbeth, født i 1941, også.

Da de boede i huset dér, fik de sig en gris til opfedning som mange mennesker under Nazitysklands besættelse af Danmark. Elsbeth fik en ordning om at hente madrester fra de tyske besættelsestroppers kaserne i Møllestræde i Hillerød. Madresterne fodrede hun sin gris med. Hun kunne ikke tale ret meget dansk på det tidspunkt, men tysk med de soldater, hun traf, når hun hentede madrester. En dag kom hun til at fortælle, at resterne var til en gris hjemme i hendes kælder. Det førte til, at den tysker altid spurgte til hendes gris i kælderen. Det blev hun utryg ved og drøftede det med Wilhelm. De blev bange for, at tyskerne skulle hente deres gris, så de lod den slagte, men den havde nået en størrelse, så de ikke kunne få den op af kælderen og måtte have den slagtet nede i kælderen.

Det har nok fristet Wilhelm Stark, at faste ejendomme her var langt billigere end i Schweiz og i Danmark opnåelige for almindelige mennesker gennem kreditforeningssystemet. Allerede i 1943 solgte han huset i Salpetermosen og købte en mindre landejendom, "Stenbækhus" i Freersvang på Harløsevej 111 tæt ved Ny Harløse, lidt vest for Hillerød, og familien blev efterhånden fastboende i lokalsamfundet dér. Der var knap 10 tønder land sandet og gruset jord til ejendommen. Wilhelm Stark blev så en slags fyraftenslandmand, selv om han ingen landmandsuddannelse havde med sig fra Schweiz og ikke havde arbejdet ved landbrug. Det blev hans kone som mest blev landmand.

Wilhelm Stark kom ret hurtigt til at tale dansk, men selvfølgelig med accent. Han færdedes jo sammen mange mennesker på sit arbejde. Elsbeth Stark blev også med tiden ret god til det danske, men hun var et typisk hjemmemenneske, som ikke tog ret meget ud. I de første år forstod hun nok knap så meget af, hvad der blev sagt på dansk omkring hende. I Harløse var der dengang ikke rigtig nogen, som kunne tale tysk med hende, og under og efter den tyske besættelse var det tyske sprog upopulært. Derfor måtte både Wilhelm og Elsbeth kommunikere med omverdenen på dansk, Elsbeth især med de mange, som kom og købte slagtet fjerkræ og æg af hende.

I hjemmet blev familien dog ved med at tale schwizerdych indbyrdes, så deres børn fik den fordel at vokse op som tosprogede og faktisk den dag i dag ofte taler schwitzerdych indbyrdes.

Som ostemester på Forsøgmejeriet var Wilhelm Stark nødt til at kunne skrive dansk, og han blev ret perfekt til det. Fra da hans søn, Wilhelm, var på mejeriskole i Dalum, er der bevaret to breve til ham fra hans far, det ene på tysk, det andet på dansk, og det danske er faktisk stort set stavet helt korrekt. Dog havde han svært ved navneordenes begyndelsesbogstav. På tysk staves de med stort begyndelsesbogstav, og det gjorde man jo også på dansk indtil 1.april 1948, og det varede længe inden den retskrivningsreform slog igennem i f.eks. de borgerlige danske aviser. Men alle myndigheder og alle skolebørn og studerende måtte jo følge den ændrede retskrivning.

Wilhelm Stark med Wilhelm junior, kaldet Frits, ved hånden, og. Elsbeth Stark med datteren Lisbeth, vistnok på hendes dåbsdag.

Under den anden verdenskrig blev det forudseligt, at de allierede ville nedkæmpe Nazityskland. Fra overordnet tysk side hævdedes selvfølgelig, at man ville kæmpe til sidste mand, så med de mange tyske befæstningsanlæg i Danmark var der grund til at frygte for krigshandlinger her. Så i Danmark forberedte man sig på at beskytte civilbefolkningen på forskellig vis, især mod luftangreb og ved evakueringsplaner.

Wilhelm Stark skaffede sig så som schweizisk statsborger i den situation et beskyttelsesbrev fra den schweiziske generalkonsul i København. Heri angives på tysk på forsiden og på dansk på bagsiden, at Starks ejendom

stod under beskyttelse af repræsentationen for den schweiziske stat, som jo ikke var krigsførende. Formålet med dette beskyttelsesbrev var at kunne beskytte ejendommen mod de krigsførendes krigshandlinger, konfiskation, indkvartering og lignende, bl. a. fordi der på det tidspunkt var oprettet ikke-angrebsaftale mellem det neutrale Schweiz og Nazityskland.

Om Statens Forsøgsmejeri

*Statens Forsøgsmejeri, fotograferet i 1924, Roskildevej 56, Hillerød.
(Foto: Knud Larsen. Lokalarkivet på Hillerød Bibliotek)*

Forsøgsmejeriet blev oprettet i 1923 af den danske stat til støtte for de danske mejerier med forsøg og forskning. Der var på den tid noget over tusind andelsmejerier og flere hundrede private mejerier spredt over hele Danmark. Mejeriernes beliggenhed og indbyrdes afstand havde sin årsag i, at den friske mælk dagligt skulle bringes fra landmand til mejeri på hestekøretøjer. Det var hestekøretøjers rækkevidde, som havde bestemt mejeriernes indbyrdes afstand.

Ved Forsøgsmejeriets oprettelse var det endnu hestekøretøjer, som kørte mælken til mejerierne, også til Forsøgsmejeriet. I mejerierne kom der først gang i lastbiltransporten i årene efter verdenskrigens afslutning i 1945.

Omfanget af mejeriernes opland bestemte også mælkemængden i og dermed et mejeris størrelse og produktion, og landets mejerier var for små til at drive forsøg og forskning. Det skulle så ske på statens nyoprettede Forsøgsmejeri ved Hillerød.

Staten havde få år i forvejen gjort gårdene Faurholm og Trollesminde syd for Hillerød til statens forsøgsgårde på kvægavlsområdet. Så var det naturligt at bygge Forsøgsmejeriet i skellet mellem de to gårde. Arealet ejede staten jo, og forsøgsgårdenes kvægbesætninger kunne levere en del af den mælk, som Forsøgsmejeriet skulle behandle. Men selvfølgelig måtte Forsøgsmejeriet have en del mælkeleverandører udefra. Forsøgsmejeriet havde en produktion, som skulle sælges, og det fungerede samtidigt som et almindeligt mejeri, som solgte sine produkter. Forsøgsmejeriet drev forsøg med udvikling af

mælkeprodukter og blev kendt i Skandinavien og internationalt. Der kom besøgende fra hele verden.

I anden halvdel af 1900-årene skete der en løbende koncentration af mejerier og dansk mejeriproduktion. De små mejerier ophørte, og i det danske landskab stod bygninger fra de nu nedlagte mejerier tilbage alle vegne. Meget store mejerikoncerner opstod. De nåede en størrelse, så de selv kunne forestå forsøgsvirksomhed. Statens engagement ophørte derfor, og i 1990 nedlagde staten Forsøgsmejeriet ved Hillerød. Bygningerne blev solgt til Novo Nordisk i 1992.

Da Forsøgsmejeriet var på sit højeste, beskæftigede det op imod 120 mennesker, og det var en af de store virksomheder i Hillerød og omegn.

Wilhelm Stark blev hidkaldt til Forsøgsmejeriet fra 16. december 1938 på grund af sin viden om emmentaler-ost. Man ville gerne lægge grunden for en dansk produktion af denne ostetype, som andre af landets mejerier kunne fortsætte.

Verdenskrisen i 1930-erne ramte dansk økonomi og landbrugseksport hårdt. Selvforsyning med de varer, som dansk landbrug kunne producere, blev derfor landets politik, også osteprodukter, som ikke længere blev indført. Man søgte at fremme dansk produktion af udenlandske ostetyper, i begyndelsen til det indenlandske marked, men ret hurtigt også til eksport.

Statens Forsøgsmejeri fra luften. (Foto: Lokalarkivet på Hillerød Bibliotek)

Da fremstillingen af emmentaler ost er anderledes end for andre ostetyper, havde Forsøgsmejeriet brug for sagkyndig bistand. Emmentalerost er den eneste slags ost, som fremstilles ved en propionsyregæring, som skabes af propionsyrebakterier, en særlig mælkesyrebakterie. Denne specielle gæring angives som årsagen til, at emmentalerost er ret tør, let sødlig og med en valnøddeagtig smag. Den gasudvikling, som disse bakterier afgiver under processen, fremkalder de karakteristiske huller i en emmentalerost.

Ostemassen udfældes i et ostekar, som mælken kommes op i. På Starks tid var karret af rent kobber, og det blev dagligt skuret indvendig med sand. Emmentaleroste er meget store med en vægt på 90 til 110 kg, meget større end oste normalt. På en stor rund plade med en indstillelig rund kant i retning af en stor springform anbringes ostemassen, og oven på presses en anden rund plade meget langsomt ned, så den flydende valle efterhånden presses ud, og osten opnår en lettere fast konsistens. Osten kommes herefter forsigtigt i et kar med saltvand i nogle dage. Osten skulle herefter være så fast, at den med forsigtighed kunne lægges på hylder til lagring i en konstant temperatur. Indtil da er de tunge oste blevet løftet ved hejseværk. På lagringshylderne skal ostene dagligt vendes med håndkraft og aftørres med saltlage og en anden væske. Osten danner herved fortsat skorpe.

*Interiør fra ostefremstillingen på Statens Forsøgsmejeri.
(Foto: Lokalarkivet på Hillerød Bibliotek)*

Ostemester Wilhelm Stark styrede fremstillingen af emmentalerost med præcision og hård hånd. Efter tidens skik tiltaltes han med De og efternavn, og

Stark krævede respekt, orden og efterrettelighed. Det kunne ske, at elever, som irriterede ham, fik et drag over nakken. Det gjorde hans egne børn nu også ret ofte, især den ældste.

Da tysk jo var hans modersmål, og han havde lært fransk i Schweiz, brugte Forsøgsmejeriet ham også til den korrespondance, som mejeriet havde på tysk eller fransk. Han læste dels korrektur på, hvad andre havde skrevet, og dels skrev han selv breve.

Der kom mange gæster til Forsøgsmejeriet, som skulle vises rundt. Wilhelm Stark havde det princip, at han kun ville vise mejerisagkyndige gæster rundt, ikke-sagkyndige kunne andre vise rundt. Der blev dog én undtagelse. Da Etiopiens daværende kejser Haile Selassie var på officielt besøg i Danmark, viste Wilhelm Stark ham rundt på Forsøgsmejeriet. Kejserens fremmedsprog var fransk, og det var Wilhelm Stark den på Forsøgsmejeriet, der var bedst til.

Familien Stark køber landbrugsejendom

I 1943 blev familien Stark landbrugere. Og i 1946 købte Wilhelm så den noget større landbrugsejendom, som kaldes "Skovmosegård". Den ligger i Freersvang, Harløsevej 164, lidt før Ny Harløse.

Det er i Tjæreby kirkesogn og var dengang i Harløse Kommune, som 1970 blev indlemmet i Hillerød Kommune og dens administration. Selvstændigheden med egen skatteopkrævnings- og bevillingsret og administration mistede lokalområdet for altid.

Tidligt luftfoto af Skovmosegård. Bemærk den store sø til opdræt af ænder og gæs.

Det blev især Elsbeth Stark, som kom til at tage sig af landbruget, for Stark havde jo sit arbejde på Forsøgsmejeriet. Der blev lagt vægt på husdyr og

fjerkræ. Stark havde valle med hjem fra Forsøgsmejeriet til dyrene, da han fik bil. Valle er overskudsproduktet ved ostefremstilling, som kærnemælk er det ved smørfremstilling.

Elsbeth Stark avlede rigtig mange høns, kalkuner, ænder og gæs. Som man ser på fotografierne, er der er jo lige ved gården en stor, dyb sø, skabt af en stor klump dødis under isens afsmeltning ved istidens afslutning. Dødisklumpen var begravet dybt i jordlagene og meget længe om at smelte. Da det skete, sank jorden sammen, og der blev et dybt hul, som fyldtes med vand. Søen er god for ænder og gæs.

Elsbeth Stark med sine kære gæs.

Når gæssene blev slagtet, skulle de pilles for fjer og dum. De fine dun blev bl.a. solgt videre til Nordisk Fjerfabrik, som dengang var en meget stor virksomhed, vist især beliggende i Københavns Frihavn. Her blev dunene rensset, så de kunne puttes i pude- og dynebetræk. Også Sejer Olsen i Hillerød købte dun til dyner.

De havde normalt op til 10 malkekøer. De blev malket morgen og aften af Wilhelm Stark bistået af hustruen Elsbeth og somme tider af hende alene. Mælken leverede de til det private Harløse Mønstermejeri. Sønnen Wilhelm kom allerede som 13-årig til at køre mælk til mejeriet.

Da en lejlighed bød sig, anskaffede familien sig selvfølgelig en ko af schweizer race.

Der findes en kalenderdagbog fra 1952, som Wilhelm Stark har brugt især som en regnskabskladde for ejendommens drift. Heraf kan man slutte sig til, hvad der er udgifter og indtægter. Den er ført på dansk med enkelte tyske ord. Han skriver f. eks. altid "Milchgeld" – mælkepenge, og "Eier" – æg, som er nogle væsentlige løbende indtægter.

Stark havde i nogle år en Nimbus motorcykel, som han kunne køre på arbejde på. Der var imidlertid ret kort over markerne fra Freerslev Hegn forbi rokkestenen til Forsøgsmejeriet, så ofte gik han til fods på arbejde. Der er noteret udgifter til benzin, som regel godt 6 kroner. 1952 var der endnu en syvotte år til, at benzinprisen nåede op på over 1 kr. literen.

Den 14 november 1952 står den "farvel Nimbus" og "Morris" i dagbogen, og to dage i træk står der, at autoforhandler Emil Olsen i Hillerød får 1000 kr. Det var altså i 1952, at Wilhelm Stark købte sine første bil, en lille Morris. Dengang havde lønmodtagere i almindelighed ikke råd til bil. Det er faktisk en lille halv snes år, før biler bliver hvermandseje i Danmark.

Wilhelm Stark kan ikke kaldes en foregangslandmand. Først ret sent anskaffede han en traktor, for han mente, den ville synke ned i ejendommens sandjord. Elsbeth fortsatte med at tøjre kreaturerne, så de skulle flyttes mindst tre gang dagligt, men så fik man også ædt alt græsset i tøjrlaget. Wilhelm Stark var forbeholden over for, hvad der gav mere arbejde, f. eks. en ekstra god høst. Driftsformen på ejendommen hvilede på Elsbeths arbejde og på bør-

nenes medhjælp, og han holdt børnene til arbejdet, især Wilhelm junior som den ældste.

Wilhelm Starks medvirken i lokalsamfundet

Wilhelm Stark isolerede sig på ingen måde som indvandrer, men tog livligt del aktiviteterne i Harløse-Tjæreby lokalsamfund. Han lærte hurtigt at klare sig på dansk. Han gik jævnligt i kirke i Tjæreby og forlangte af sine børn, da de var store nok, at de gik i søndagsskole, men sagde også, at så lavede de ingen ulykker i den tid. Hans kone fulgte normalt ikke med ham i kirke, fordi hun skulle passe sine børn hjemme og bedriften i øvrigt.

I Schweiz havde familien tilhørt den reformerte, calvinistiske kirke, men det voldte ingen problemer for Wilhelm Stark at tilslutte sig den lutherske evangeliske danske folkekirke. Alle familiens kirkelige handlinger skete i de kirkesogne, hvor de boede. Både Wilhelm og Elsbeth Stark blev da også begge begravet på Tjæreby Kirkegård.

I Harløse Sygekasse og andre foreninger

Før kommunesammenlægningerne i 1970 var den statsunderstøttede sygekasse i hver kommune et obligatorisk element i dansk sundhedspolitik. De var opstået som foreninger for at sikre medlemmerne en vis støtte ved sygdom. De hvilede efterhånden på statstilskud, men virkede stadig efter foreningsprincippet med kontingentbetaling og medlemmernes valg af bestyrelse på en generalforsamling og med en administration afpasset kommunens folketal. I Harløse kommune valgtes Wilhelm til sygekassens bestyrelse og blev der vistnok, til sygekasserne ophørte og indgik i den kommunale administration engang efter 1970.

I uddannelsen som mejerist indgår bogholderi som et vigtigt fag. Der skal af hensyn til leverandørerne føres bog over leverancer, processer og betaling, og den løbende kontrol af alting skal bogføres. Det var derfor almindeligt i foreningslivet, at man valgte mejerister til kasserere og revisorer.

Wilhelm Stark valgtes derfor også til flere revisorposter. Af størst økonomisk rækkevidde var for Wilhelm Stark posten som revisor i Harløse Brugsforening, som dengang havde en betydelig omsætning.

Harløse Andelsvandværk

I 1969 valgtes Wilhelm Stark til bestyrelsen for Harløse Andelsvandværk. Han afløste en mejerist, der i ti år havde været kasserer. Antallet af ejendomme forsynet fra vandværket var i 1969 nået op på ca. 150. Wilhelm Stark blev som fortrolig med bogholderi straks kasserer, og fortsatte på kassererposten i 10 år. Han fik vist reduceret betalingsterminer fra kvartalsvis til årsbasis.

Det siges, at han selv cyklede rundt med mange af regningerne, så han også fik en snak med folk i lokalområdet.

Hvorfor blev Wilhelm Stark boende i Danmark?

Han talte vist aldrig selv om det, så vi må slutte os til nogle grunde, som i hans situation adskilte Danmark fra Schweiz.

I Schweiz ville han blot have været en af mange ostemestre på et af mange emmentaler mejerier. På forsøgsmejeriet i Danmark var han **ostemesterén**, foregangsmanden for fremstilling af dansk emmentalerost. Han var suveræn på sit fagområde. Han havde pondus, nød agtelse og respekt og ledelseskompetence. Som perfekt i tysk og kyndig i fransk havde han på forsøgsmejeriet en viden, som her var unik, men som ikke var unik i Schweiz. Han havde karisma på forsøgsmejeriet og i Danmark.

Takket være det danske kreditforeningssystem og de langt lavere ejendomspriser i Danmark end i Schweiz kunne han købe og eje en landbrugsejendom, som ville være uden for hans mulighed i Schweiz. Og på den ejendom fandt Elsbeth Stark sig så godt hjemme, at hun kun nødigt tog nogen steder og aldrig fik besøgt Schweiz igen.

Endelig fik de fire børn, som voksede op i Danmark, og som trods deres medfødte schweiziske statsborgerskab blev danske.

Så der var i hvert fald disse tre grunde til at blive i Danmark: Den karisma, som jobbet som ostemester på Forsøgsmejeriet gav, muligheden for her at eje en landbrugsejendom og endelig børnenes opvækst i Danmark.

Wilhelm og Elsbeth Starks fire børn, den ældste Wilhelm Junior til højre, født i 1940, så Lisbeth, født i 1941, så Godtfred, født i 1944 og sidst Ole, født i 1946.

Børnene gik alle kortere eller længere tid i Centralskolen i Harløse, og de blev alle konfirmerede i Tjæreby Kirke.

Fra Lisbeths konfirmation – fra venstre Wilhelm junior, Ole, mor Elsbeth, Lisbeth, Godtfred og far Wilhelm.

Den ældste søn, Wilhelm junior, også kaldet Frits, begyndte i Harløse Centralskole i april 1947. Skolen var indviet i 1941 og ret ny. Wilhelm synes ikke, at hans skolegang var nogen succes. Hans vidnesbyrd var hyppigt, at han var for urolig. Hjemme skulle han altid hjælpe til, så der var kneben fritid og slet ikke tid til lektier. Han husker, at da han begyndte i skolen, var han ikke så god til dansk, fordi de ikke talte dansk hjemme, men det rettede sig.

Da de syv års obligatoriske skolegang var afsluttet i Harløse Skole, havnede Wilhelm som mejerielev på Forsøgsmejeriet. Her begyndte man tidligt om morgenen og sluttede tidligt på eftermiddagen, så Wilhelm havde resten af eftermiddagen til andet arbejde, dels hjemme, men også mod løn for andre. Han var jo hjemmefra vokset op med al slags arbejde i et landbrug.

På Forsøgmejeriet lærte han alt om emmentaler-oste. I den danske mejeriuddannelse indgår et obligatorisk skoleophold på mejeriskolen i Dalum på Fyn. Som udlært måtte Wilhelm i 1960 til Schweiz og aftjene værnepligt dér, for han og hans søskende var jo schweiziske statsborgere. Det hjemsendte mandskabs obligatoriske mønstringer kunne han fritages for mod at betale en særlig skat, når han ikke var bosiddende i Schweiz. Efter eksaminer på aftenkurser begyndte han at studere til mejeriingeniør på Landbohøjskolen, men samtidig drev han entreprenørvirksomhed. Den tog efterhånden et omfang, så han måtte fravælge Landbohøjskolen. På et tidspunkt købte han "Holmegård" i St. Lyngby, og derfra har han siden drevet sin vidt forgrenede og somme tider landsomfattende entreprenørvirksomhed. Da han blev 70, sad

han i sit hus i Sydspanien og skrev en læseværdig bog om sit spændende liv, og den giver han gerne til interesserede.

Lisbeth kom efter 4.klasse i Harløse ind i 1. mellemskoleklasse på Statsskolen i Hillerød, hvor hun fortsatte og afsluttede med studentereksamen. Hun var en tid lærervikar ved Harløse Skole og begyndte så at læse medicin ved universitetet. Hun blev gift med en medstuderende og fik barn og ændrede så studieretning og blev uddannet hospitalslaborant. Efter jobs i København og et år i Schweiz var hun ansat ved Hillerød Hospital i mange år indtil sin pensionering. Hun har et hus på Harløsevej ved siden af sit barndomshjem.

Godtfred Stark besøgte forskellige skoler efter Harløse Skole og endte med at tage studentereksamen fra Ahms kursus i København. Herefter læste han jura ved Århus Universitet og blev som cand. jur. ansat en ledende stilling i Ingeniørforeningens voldgiftsret. Modsat sine søskende blev han dansk statsborger. At være schweizisk statsborger som jurist i Danmark var problematisk. Han havde en gård på Djursland og købte meget tidligt ret store arealer i Portugal, hvor han opholder sig meget. Han bor nu ellers som pensionist på vejen ved navn Ved Freerslev Hegn tæt ved sit fødehjem.

Ole Stark kom i murerlære og var udlært som 19-årig. Som murermester havde han en del større opgaver og omkring 40 mand i arbejde, men måtte lukke efter oliekrisen. Han blev så i en årrække ansat i Hillerød Kommune. Han passede forældrenes jord og udviklede en større maskinstation, ikke mindst med mejetærskere. Nogle år efter faderens død købte han "Skovmosegård" af sin mor, som dog blev boende til sin død. Lokalt har han i over 12 år været formand for Harløse Andelsvandværk, og han har som menighedsrådsmedlem været kirkeværge for Tjæreby Kirke gennem en årrække. Hans store interesse er politik, og han er, opstillet af venstre, nu medlem af Hillerød Byråd på fjerde periode, og han er også valgt som suppleant til Regionsrådet. I sin lade på Skovmosegård giver han plads til store møder i Venstre.

I 2000 var Ole Stark med til at stifte andelsselskabet Frederiksborg Vin, som han forpagtede jord til. En vinmark på ca. 0,4 hektar blev anlagt på sydsiden af en lunt beliggende bakke. Der er plantet 1500 vinstokke i tre rødvinstyper. Selskabet er tildelt en vinkvote i EUregie. Vineriet og vinificeringen er også på Skovmosegård. Under megen kontrol gæres vinen i en ståltank, og den lagres i op til ni måneder på egetræsfade, før den kommer på flasker. Medlemmerne skal udføre arbejde og købe noget af vinen. De vælger en bestyrelse til selskabets ledelse, hvori Ole Stark er næstformand.

*Tekst: Ole Blåkilde. Illustrationer: Lissi Carlsen & Henrik Wittchen.
Tak til Wilhelm, Lisbeth og Ole Stark for oplysninger og udlån af fotos m.v.*

Om ALSØNDERUP-TJÆREBY LOKALARKIV

Oprettet i 1988 – ikke kun for medlemmer – alle er velkomne

Find arkivet: Kør til Alsønderup og ad Baunevej (vejen til Bendstrup).. Kør ind efter skolen ved de små skilte til Baunevej 12 og Rønnehuset og gå til skolebygningen til højre og ned ad kældertrappen frem til lokale 014. **Åbent alle mandage 18,00-22.00**, men anden aftale træffes gerne med arkivlederen **Arkivets post,tlf. og, og e-mail-adresse** er hos **Arkivleder Lissi Carlsen**, Stutmesterparken 3, 2. sal, 3400 Hillerød. Tlf. 48 28 64 49. E-mail: lissi@carlsen.mail.dk. **Kasserer Jørgen Petersen**. Lyngbakken 6, Alsønderup, 3400 Tlf. 48 28 76 57. E-mail: sander_petersen@live.dk **Årskontingent i 2012**, 110 kr., pari i alt 150 kr.: **Sponsorer** 500 kr, gerne efter behag mere. **Bank**. Nordea reg. nr. 2276 kt. nr. 8968504194. **CVR-nr.** 30320573. **Dette medlemsmagasin**. Kommer 4 gange årligt, altid 20 sider, eget tryk. **Redaktør:** Ole Blåkilde, tlf. 48 71 38 62, e-mail oleblaakilde@mail.tele.dk. **ISSNnr:** 1603-7561. **Modtagere af bladet:** Medlemmer, sponsorer, presse, Hillerød Byrådsmedlemmer, andre arkiver m. fl. **Eftertryk** tilladt med kildeangivelse. **Økonomi:** Lokalarkivet drives af ulønnede for medlemskontingenter, gaver, sponsortilskud og indtægter ved arrangementer. Hillerød Byråd stiller arkivlokaler til rådighed, men søges ikke om kontante tilskud.

Besøg fotoudstillingen på Folkemuseet i Frederiksgade.

"Fra glasplade til i-phone" hedder udstillingen. Se ældre og nyere fotos fra by og omegn i stor størrelse. Arkiverne for Alsønderup-Tjæreby og Skævinge bidrager med rigtig mange fotos. Der er meget, som du vil glæde dig ved at gense og huske, men som nu er ændret.

Arkivet har 25 års jubilæum i 2013

I 2013 skal arkivet markere sit 25-års jubilæum. Vi vil nok indbyde til en reception, hvor vi præsenterer arkivet for myndigheder, samarbejdspartnere, sponsorer, medlemmer og alle andre interesserede. En dato er endnu ikke fastsat.

Lokalarkivet får nu mere lokaleplads

Arkivet har siden 1988 haft lokale i kælderen midt under skolen i Alsønderup. Hillerød Byråd stillede velvilligt lokale nr. 014 til rådighed. kvadratmeter. På et tidspunkt, hvor pladsen blev for trang, fik arkivet tillagt halvdelen af lokale 013. Dette lokale deltes i to, således at arkivet fik den inderste del, hvor der er en dør mellem lokale 014 og lokale 013. Efter 24 års arkivvirksomhed var mængden af arkivalier og andet vokset, så det blev svært at holde orden og få systemerne til at fungere. Arkivet søgte så borgmesteren om også at få tillagt den anden halvdel af lokale 013. Der kunne henvises til, at loppemarkedet ikke længere behøvede skolens kælder til opbevaring og sortering, fordi Kulsviergården nu har fået bygget en koldhal hertil. Skolen fik så rådighed over de lokaler, som loppemarkedet havde brugt, og indholdet af kælderrum 013 kunne nu flyttes til disse andre kælderrum. Lokalarkivet fik derved tillagt den anden del af lokale 013, og det er vi Hillerød Kommune og skolen i Alsønderup meget taknemmelige for.

Vi antager, at arkivet nu råder over ca. 80 kvadratmeter kælderrum, og at det vil være tilstrækkeligt for de næste mange år.

Slægtsforskertræf 20 tirsdag-aftner kl.18 til 21 i Alsønderup ved "Brug Skolen"

"Brug Skolen" i Alsønderup begynder tirsdag den 18.9. kl. 18. Alsønderup-Tjæreby Lokalarkiv indbyder til slægtsforskertræf under Asbjørn Klit og Lissi Carlsens ledelse. **Alle er velkomne.** Det koster 10 kr. pr. aften til "Brug Skolens" kasse. Man bestemmer selv, hvilke tirsdage man vil komme. Man skal ikke tilmelde sig eller melde afbud. Alle kan deltage, uanset hvor i landet deres aner er fra og har boet. Deltagerne kan også spise. Brug Skolens" varme mad kl. 19 for 35 kr. Læs om arkivets beliggenhed øverst på denne side